

עירוב אינו כשר. ועוד משמע שאם המפתח במקומו אלא ששכח היכן הניחו – כשר, ורק כשאבד ולא נודע מקומו אינו עירוב. וכן כתב הראב"ד (רשב"א ו"ר. וע' בחו"ב מה שצדד בזה). ואפילו כשאבד ממקומו, ונמצא בשבת במקום שאפשר להביאו ולפתוח בו, יש אומרים שעירובו עירוב. והטעם, מפני שרגיל שימצאוהו (עפ"י תורא"ש).

'ביום טוב אמרו אבל לא בשבת' מפני שדומה הדבר לסתירה לפיכך החמירו בשבת, אבל ביום טוב התירו כדי שלא יבא למעט משמחת יום טוב, ועשאוה כמכשירי אוכל נפש שאי אפשר לעשותם מאתמול (עפ"י רש"י ביצה; ריטב"א).

דף לה

'לא צריכא דבעי מרא וחצינא'. שאסור לפנותו מהתורה; בבית משום 'בונה' ובשדה משום 'חורש' (עפ"י ריטב"א. וכן בתוי"ט כתב משום תולדת מלאכת חרישה).

יש מהאחרונים שכתב שאין חייב מן התורה משום 'חורש' אלא בנטילת גבשושית המחוברת לקרקע ולא בהסרת גבשושית שאינה מחוברת (אגלי טל 'חורש' יו). ויש לפרש לפי דעתו שהגל נעשה בכולו או במקצתו חלק מהקרקע. או שקרוב לבוא לידי חפירה בגוף הקרקע על ידי הכלים, והוי כפסיק רישיה או קרוב לכך, לפיכך גזרו עליו בין השמשות.

ויש מי שנראה מדבריו שבנטילת גבשושית מהקרקע, אפילו אינה מחוברת – חייב משום 'בונה' (כן משמע במגן אברהם רמז סק"ח).

ומדובר בקרקע שלו שמתקנה בכך, אעפ"י שאינו צריך עכשיו לאותו תיקון (עפ"י רשב"א). ויש סוברים שבכל אופן אסור, מפני שדומה הדבר למלאכה דאורייתא אעפ"י שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה (עפ"י תוס' רבנו פרץ. וע' גם במשנ"ב ר"ס שמב).

'זאי תנא נפל עליו גל משום דמיכסי' והרי עשיית העירוב אינה אלא כדי שלא יטעו בני אדם ויהלכו יותר מדאי, וזה הרי מכוסה מן העין, אבל אם נתגלגל והוא מגולה, הואיל ובשעת עשייתו הניחו במקום שאמרו לו חכמים, די בכך משום שאנו אומרים פעמים שתחזירנו הרוח למקומו [ואף האדם עצמו יכול להחזירו בין השמשות לפי רבי (עתוס)], אלא נקט דבר עדיף, שנעשה כן מאליו. עפ"י קרן אורה, וע' חו"ב. ועוד י"ל שברוב פעמים אין האדם נמצא שם, ואף מרוחק מעירובו כדי הגעה אליו כל ביה"ש – לכך נקטו רוח], קמ"ל שאינו עירוב (עפ"י פירוש רבנו חננאל בן שמואל על הרי"ף).

'(ע"ב) אבל בטומאה קלה כגון שאכל... וירד לטבול ספק טבל ספק לא טבל ואפילו טבל ספק טבל בארבעים סאה...' לכך חזר לפרש כל מקרי הספקות שברישא, ולא אמר בקיצור 'אבל בטומאה קלה טהור, ור' יוסי מטמא' – כדי שלא נטעה לומר שרבי יוסי מטמא רק בספק טבילה, אבל בטבל ודאי וספק ארבעים או במקוה שלם לפנינו מטהר, קמ"ל שבכולם מטמא (עפ"י רשב"א).

'זרמי דאורייתא אדאורייתא לרבי מאיר, דתנן נגע באחד בלילה ואינו יודע אם חי אם מת ולמחר

השכים ומצאו מת רבי מאיר מטהר. הראשונים ז"ל הקשו על קושית הגמרא, הלא שם מטהר רבי מאיר משום שיש חזקת טהרה לנוגע וחזקת חי לניגע, אבל גבי עירוב אדרבה, אדם עומד חזקת ביתו לומר לא עירב.

התוס' תירצו שרצו לפרש בגמרא גם אם ננקוט לר"מ 'תחומין דרבנן' שאז אין להעמיד על חזקה לחומרא שהרי יש כנגדה חזקה לעירוב שהיה קיים בכניסת שבת.

והרשב"א כתב שעתה לא סברה הגמרא חזקה זו שאדם עומד בחזקת ביתו, שכיון שודאי עירב ובאותה שעה היה דבר הראוי לערב אלא שעתה נפל בו ספק, על כן יצא האדם מחזקתו הראשונה, וכלפי העירוב יש חזקת קיום להקל. [או בסגנון זה: הואיל והמאורע ארע בעירוב ולא באדם, אין לילך אחר חזקת האדם. עפ"י תור"פ ורישב"א, תו"ח ועוד]. ואעפ"כ להלן אמר רבא סברא זו שיש כאן חזקה לחומרא, להעמיד אדם על חזקת ביתו ולומר לא עירב.

ובתוס' רא"ש נקט שגם למסקנא אין אומרים חזקה זו [גרס בדברי רבא 'הכא חזקה לקולא' ותו לא. אבל הרשב"א גרס: 'חזקה חזקה לקולא וחזקה לחומרא'], ומטעם אחר; הואיל ואין שייך עירוב בערב שבת, ואין נקראת 'חזקה' אלא בדבר שהיינו צריכים לו עד עתה – הלכך אין שייך לומר חזקת האדם על תחום ביתו (וע' גם בנוב"ק יו"ד סה).

ואם תאמר, עדיין מה מקשה הלא שם טעמו של רבי מאיר לטהר משום ספק טומאה ברשות הרבים כמבואר בתוספתא. וי"ל שנקטה הסוגיא כאן שזה שברה"ר טהור אינו משום לימוד מיוחד מסוטה אלא משום העמדת הדבר על חזקת טהרתו (ע' בראשונים ג וועד), הלכך מקשה מאי שנא ממתניתין שאין מעמידים העירוב על חזקתו.

'אמר רבי ירמיה: משנתנו שהיה עליה שרץ כל בין השמשות. אי הכי בהא לימא רבי יוסי ספק עירוב כשר?! רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו – לפרש דברי רבי ירמיה: הכא בשתי כיתי עדים עסקינן...' – כלומר יש כת עדים אחת שאומרת שהיה עליה שרץ מת כל בין השמשות, ויש כת אחרת שאומרת שלא היה מת אלא משחשיכה (עפ"י תוס', רשב"א, תו"ח ועוד).

ויש מפרשים דברי רבי ירמיה שנפל השרץ בתחילת בין השמשות אבל לא במשך כל ביה"ש ממש. ומקשה מה טעמו של רבי יוסי שמכשיר הלא היה השרץ רוב בין השמשות עליו (תוס' הרא"ש. וקרוב לזה צדד לפרש בחדושים ובאורים).

דף לו

'רבא אמר: התם תרי חזקי לקולא והכא חזקה לקולא.' לפרש"י מדובר גם לרבא בשתי כתי עדים המכחישות זו את זו [והטעם שהוצרך לפרש כן, כי בספקות שאינם של 'תרי ותרי' מסתבר להעמיד העירוב על חזקתו לומר שהיה קיים בכניסת שבת, ולא לילך אחר חזקת האדם שלא עירב וכנ"ל. תורא"ש בשם השר מקוצי; תור"פ ועוד. ויש מצדדים לפרש דברי רבא בשאר ספיקות. ע' תורא"ש וקרן אורה ותו"ב].

ומבואר לפי זה שאף על פי שב'תרי ותרי' אין מעמידים אחר החזקה, אך כאשר ישנן שתי חזקות – מעמידים. ופרשו אחרונים שזה שייך רק אם נוקטים 'תרי ותרי' ספקא דרבנן' ומדין תורה מעמידים על החזקה אלא שחכמים החמירו, לכך י"ל שלא החמירו אלא בחזקה אחת ולא בשתיים, אבל לדעת הסוברים 'תרי ותרי' ספקא דאורייתא אין לחלק בין חזקה אחת לכמה וכמה חזקות (עפ"י שו"ת רעק"א קלו; שב שמעתא ג, יז).

בתוכו או ברשות היחיד שהבור נמצא בה. ולרבי, אפילו שובת בכרמלית שהבור בתוכה עירובו עירוב, מפני שאיסורה מדרבנן ולא גזרו בין השמשות, כנ"ל. אבל נתכוין לשובת ברשות הרבים – אין עירובו עירוב.

נתכוין לשובת בתוך ד' אמות לשפת הבור, אפילו ברשות הרבים עירובו עירוב שהרי הנותן עירובו יש לו ד' אמות (עפ"י רא"ש תוס' ריטב"א ורבנו ירוחם). ודעת הר"ן שאף באופן זה אינו עירוב, שהשובת על שפת הבור אין לו בתוך הבור כלום מפני שהיא רשות אחרת.

ד. נתנו בראש קנה או בראש קונדס (= כלונס, יתד); בזמן שהם תלושים ונעוצים, אפילו גבוהים מאה אמה – הרי זה עירוב [ולרבי יהודה ורבי דלעיל, דוקא כשהעירוב מונח על מקום רחב ארבעה טפחים]. היה הקנה מחובר לקרקע וצומח בה; לחכמים האוסרים שבות בין השמשות – אינו עירוב, ולרבי עירוב. כן נקט רב חסדא. ולדברי רבינא אפילו לרבי אסור – גזרה שמא יקטום (בנטילתו את העירוב, מפני שהקנה רך). הלכה כרבינא שאפילו לרבי אסור (עפ"י רי"ף ור"ה).

סב. איסור שימוש באילן בשבת, האם הוא אמור בקנים ובירקות?

מבואר בסוגיא שאיסור שימוש באילן אינו אמור בירק. וכן הקנים הרכים דינם כירק, אבל אלו שנתקשו ('עוזרדין') – מין אילן הם ואסורים [וכן לענין כלאים; הקשים מין אילן הם ואינם כלאים בכרם, והרכים מין ירק הם וכלאים בכרם]. ובאלו גזרו (כפירוש כל הראשונים. וע' בשפ"א שצדד פירוש אחר) שלא ליטול מהם דבר שמא יקטום, והוא חשש קרוב הלכך אסור אף בין השמשות [שלא כאילנות אחרים שהם חזקים ולא גזרו בהם שמא יקטום אלא שמא יעלה ויתלוש, לפיכך לא גזרו בהם בין השמשות לרבי].

כן נפסק להלכה, שמוותר להשתמש בעשבים רכים (עפ"י שו"ע סי' ב, ו; רמ"א ש"ל, א). אך מהרמב"ם נראה שלא נקט כן להלכה, שלפי מה שפסק כרבינא גזירה שמא יקטום, גם ירק אסור כאילן (עפ"י חדושי הנצי"ב). וכן יש מהאחרונים שהחמירו בדבר (עב"ח וט"ז ש"ל, א).

מרש"י (ואו"ז ורי"ד) מבואר שיש חילוק אפילו באותו צמח עצמו אם הוא רך או שכבר נתקשה. והרשב"א פירש באופן אחר, ופסק (בעכוה"ק בית נתיבות ה) שהקנים העשויים להתקשות, אפילו ברכותם הרי הם כאילן ואסורים, ורק באותם הגדלים באגם שאינם מתקשים לעולם מותר. וכן פסקו כמה אחרונים, וכן נכון להורות מאחר והב"ח והט"ז מחמירים בכל ענין (עפ"י משנ"ב ושעה"צ ר"ס ש"ל).

דפים לד – לה

סג. הנותן עירובו במגדל ואבד המפתח, מה דינו?

שנינו: נתנו במגדל ואבד המפתח – הרי זה עירוב. רבי אליעזר אומר: אם אינו יודע שהמפתח במקומו – אינו עירוב. ופרשו אמוראים מחלוקתם בפנים שונות; – רב ושמואל פירשו במגדל של לבנים (הסדורות בלא טיט), ותנא קמא הוא רבי מאיר המתיר לפותחו ע"י נטילת הלבנים [ביום טוב ולא בשבת. רבי זירא], והרי יכול ליטול העירוב בלא המפתח. ורבי אליעזר אסר לפותחו משום סתירת אהל.

לרבי מאיר, אעפ"י שאין מותר לפחות המגדל בשבת אלא ביום טוב, אך הואיל ואיסור זה מדרבנן הוא על כן לרבי עירובו עירוב, שלא גזרו בין השמשות (עפ"י תוס'). אבל מהרא"ש משמע שאף לרבי אסור [מפני שדומה לסתירה שהיא מלאכה גמורה. ק"נ].

שאלות ותשובות לסיכום מסכת עירובין

רבה ורב יוסף פירשו במגדל של עץ, וסובר תנא קמא מגדל – כלי הוא, והואיל ואין בנין וסתירה בכלים לפיכך מותר לשברו וליטול מה שבתוכו, ור"א סובר אוהל הוא ואסור.

התוס' ועוד ראשונים סוברים שרק בכלים פחותים כגון חבית העשויה משברים מדובקים וכד' אין בהם בנין וסתירה, וכן נטילת דלת מהכלי אינה 'סתירה' – ובכגון אלו מדובר במשנה. אביי ורבא פירשו במנעול הקשור בחבל ונצרך סכין לפסקו [שאל"כ לדברי הכל עירובו עירוב כי רשאי להפקיעו בידו. ראשונים]; תנא קמא סבר שמותר לפסקו בסכין, ורבי אליעזר סבר כרבי נחמיה שאין כלי ניטל אלא לצורך תשמישו (העיקרי). והסכין נועד לחיתוך אכלים הלכך אסור ליתלנו לחתוך בו חבל. רש"י.

מרש"י משמע שלרבי נחמיה ור"א אסור אפילו לרבי שאמר לא גזרו על שבות בין השמשות. והתוס' חולקים וסוברים שלרבי מותר, שהרי אין כאן איסור דאורייתא.

לדברי ר"א בברייתא, נמצא המפתח בשדה – אינו עירוב, נמצא (בשבת. וע' שפ"א) בעיר – עירוב, מפני שיכול להביא המפתח דרך חצרות גגות וקרפיפות כרבי שמעון.

א. יש משוים שיטת ר"א במשנה וברייתא, שלא אסר במשנה אלא כשלא נמצא המפתח בעיר (עתוס'; רז"ה). ור"א שהם שני תנאים אליבא דר"א, ונחלקו האם מותר להביא המפתח דרך חצרות וגגות (רשב"א. ורש"י צדד לכאן ולכאן. וע' תו"ח).

ב. יש אומרים שלדעת חכמים אפילו נמצא המפתח בשדה עירובו עירוב, מפני שיכול להביאו על ידי מסירה לחברו וחברו לחברו, וכרבי שמעון להלן צה (ערו"ה וריטב"א).

ג. היה המפתח במקומו, אפילו אינו זוכר היכן הניחו – עירובו עירוב אפילו לרבי אליעזר (ראשונים, ומובא במשנ"ב שצד סק"ח).

ד. הלכה כתנא קמא דמתניתין להתיר. ובאופנים שיש בהם סתירה דאורייתא [או באופן הדומה לאיסור תורה. כנ"ל] אסור.

וכתבו הרא"ש והטור: דוקא אם נמצא המפתח בעיר שיכול להביאו דרך גגות וקרפיפות כרבי שמעון, אבל לא בשדה. ואולם שאר פוסקים נקטו שהואיל והלכה כרבי, כל שאין רשות הרבים עוברת בין המפתח למגדל – עירובו עירוב (עפ"י או"ח שצד, ג ומשנ"ב. וע' גם בשפ"א).

ה. עירוב המונח בקופסא סגורה; לדעת הסוברים שיש בפתיחת קופסאות שימורים שלא בדרך קלקול סרך איסור תורה, יש לפקפק בעירוב זה. אך אם יש אפשרות לו או לאדם אחר לפתוח הקופסא דרך קלקול ושבירה – עירובו עירוב אפילו אין הפותחן מונח עם הקופסא (עפ"י שבת הלוי ח"ו סוס"י מד).

דף לה

סד. איזהו 'היסט' המטמא בזב ואיזה אינו מטמא? האם יש חילוק בין היסט 'אהל' להיסט 'כלי'?

זה הכלל: דבר הניסט מחמת כחו (של הזב, שהסיטו ממש וניתקו ממושבו משהו (רש"י). ובכלל זה כגון שהקיש על כלי אחד והוסט הוא וכלי שמעליו. עהזו"א זבחים ג, ט) – טמא. מחמת רעדה (שהרעיד ברגליו הקרקע ומחמת הרעד הוסט הדבר וניתק ממקומו. ערש"י) – טהור (שכח-כחו הוא).

רעדה מחמת כחו (שהקיש הזב על הדבר ורעד ולא נותק ממקומו) – פירש אביי שבוה נחלקו תנאים; תנא קמא מטמא ורבי נחמיה ורבי שמעון מטהרים.

קצה

כן פירשו רש"י והריטב"א. ואילו הר"ש (בזבים ד, ג) פירש מחלוקתם כשהקיש על כלי אחד והרעידו ועל ידי כן הוסט הכלי שמעליו ממקומו [וצ"ב הלשון 'רעדה מחמת כחו' ואולי גרס אחרת. חזו"א], אבל רעדה בלא ניתוק לדברי הכל טהור. והלכה כתנא קמא (פירוש המשנה לרמב"ם. וצ"ע שבהלכותיו השמיט הרמב"ם את סוגיתנו. עפ"י חזו"א). נמצא עתה, הרעדה ישירה – לפרש"י טמא [כחכמים] ולפר"ש טהור. הסטה הבאה ע"י הרעדת כלי אחר – לפרש"י טהור ולפר"ש טמא [כחכמים]. מלבד אם הקיש על דבר שכתו יפה כגון סולם מסומר או דלת וקורה המחזירים בטיט וכד'. ע' זבים ד, ב-ג]. הוסט הראשון והורעד השני מחמתו – לפר"ש השני טהור ולפרש"י לא נתפרש (עפ"י חזון איש זבים ג, ט).

אין חילוק בכל זה בין אהל לכלי.

א. האהל או הכלים הגדולים שמכילים ארבעים סאה – הם עצמם אינם נטמאים בהיסט אלא מה שבתוכם (ראשונים). ותמהו על פרש"י שנראה מדבריו שהנידון על טומאת הכלי עצמו. וצ"ל שלא אמר כן אלא לפי הסלקא-דעתין שתלו מחלוקתם אם כלי הוא או אהל, וזה אין שייך לגבי מה שבתוכם, אבל לפי האמת ודאי אינם מק"ט.

ב. יש אומרים בדעת הרמב"ם [דלא כרש"י תוס' וראב"ד] שיש חילוק בין אהל לכלי, שהאהל אינו מקבל טומאה (עפ"י חידושי הגר"ח על הש"ס 'בענין הנכנס לארץ העמים ואהל זרוק').

סה. נתגלגל העירוב חוץ לתחום או נפל עליו גל או נשרף וכד', מה דינו?

נתגלגל העירוב חוץ לתחום, מחוץ לארבע אמות (רבא); נפל עליו גל [לרבי המתיר שבות בין השמשות, מדובר באופן שאין יכול לפקח הגל אלא על ידי מלאכה ממש, כגון שצריך לחפור בכלים] או נשרף, וכן תרומה שנטמאת; מבעוד יום – אין עירובו עירוב. משחשיכה – הרי זה עירוב. ספק – מחלוקת תנאים, וכדלהלן.

א. מבואר שאין צריך שיהא העירוב קיים רק עד לאחר בין השמשות. ויכול לאכלו לאחר מכן. וטוב לבצוע בשחרית על ככר של עירובי חצרות, כדי שיעשה בה מצוה [משא"כ בערבית שפעמים מקדים לאכול קודם חשיכה]. וזה דוקא למי שמניח עירוב בכל שבת, אבל עדיף לערב עירובי חצרות פעם אחת לכל השנה (עפ"י רמ"א שצד, ב. ומנהגו של מהר"ם מרוטנבורג לעשות עירובי חצרות בכל ערב שבת ואוכל ככר העירוב מיד משחשיכה. הג"א להלן).

ב. הרמב"ם (עירובין ו, יא) כתב שאם נתגלגל יותר משתי אמות אינו עירוב, ש'ארבע אמות' שאמרו היינו משני הצדדים יחד. ודעת הראב"ד והרשב"א אינה כן (ע' מ"מ שם; עבודת הקדש בית נתיבות ה). וכן סתם בשלחן ערוך (תט, ה-ו).

ג. יש מי שכתב: דוקא אם הניח העירוב בסוף התחום, אבל הניחו באמצע ונתגלגל חוץ לתחום אפילו אמה אחת אינו עירוב, הואיל ויצא ד' אמות ממקום שהיה בו (עפ"י מ"מ). ואין נראה כן מדברי כמה ראשונים ומסתימת האחרונים. וצ"ע (עפ"י באור הלכה תט, ה. וסתם במשנ"ב להקל. וכן החזו"א תמה על המ"מ).

ד. משמע מלשון הגמרא והפוסקים שאעפ"י שאם נתגלגל העירוב תוך ד' אמות [ואפילו גילגלו בכוונה. הסכמת האחרונים] כשר, לכתחילה אין להניח שם העירוב. וצ"ע בטעם הדבר (עפ"י שפת אמת. ולכאורה י"ל שהרי זה כמכניס עצמו לכתחילה להתר עשיית שבות ביה"מ, שאעפ"י שאין צריך בפועל ליטול העירוב, אבל הלא צריך שיהא מותר לו הדבר והריזה כמתיר בידי שבות ביה"מ).